

О. В. Маркевич

к. і. н., асистент кафедри спеціальних історичних дисциплін та правознавства ЖДУ ім. І. Франка

Законодавчі ініціативи губернської адміністрації Волині першої половини XIX століття

Питання, які висвітлюють пошук взаєморозуміння між повсякденними потребами місцевого населення та політикою центру, цікавлять істориків державного управління. Завдання цієї розвідки полягає у тому, аби висвітлити зміст законодавчих ініціатив вищих губернських чиновників, з'ясувати з якою метою вони запроваджувались і яке мали значення у досягненні діалогу між центральною владою Російської імперії та адміністрацією Волинської губернії.

Дослідники значну увагу приділяють законодавству, розглядаючи його як ключову складову імперсько-регіональної політики. На основі нормативних документів істориками було проаналізовано запровадження губернського управління, формування станових судових інституцій [1], облаштування міст [2, 3]. Серед сучасних досліджень варто виділити працю В. Шандри „Адміністративні установи Правобережної України кінця XVIII – початку XX ст. у російському законодавстві: джерелознавчий аналітичний огляд”, в якій доведено, що діяльність адміністрації Волині регламентувалась спеціальними законодавчими актами [16]. Авторка здійснила аналіз законодавства, яке спрямовувало завдання місцевих установ. Однак, не було достатньо висвітлено роль волинських губернаторів у прийнятті спеціальних законів, що регулювали життя Волинської губернії.

Після приєднання Правобережної України до складу Російської держави на цій території запроваджувалося імперське законодавство. „Установами для управління губерній Російської імперії” (1775 р.) уніфікувалося місцеве управління на приєднаній території відповідно до зразків внутрішніх губерній [4, с. 229-304]. Разом з тим під час управління цими територіями виникали додаткові питання, вирішувати які доводилось у режимі постійного діалогу між центральною та місцевою владою. Саме тому Катерина II на приєднані землі відправила досвідчених і надійних генерал-губернаторів, наділивши їх правом законодавчої ініціативи. За основу законів, які встановлювали нові суспільні відносини бралися рапорти цих сановників. Так, саме донесення генерал-губернатора Т. І. Тутолміна стали підґрунтям для іменного указу Сенату від 31 липня 1795 р. про вільний продаж солі, а в указах про заснування митниць вказані ті населенні пункти, які запропонував генерал-губернатор. За спостереженням професора В. Шандри деякі подання вищих сановників з пропозиціями одразу набирали чинність, якщо в них йшлося про термінові державні справи: продаж хліба за кордон чи облаштування поштових станцій. На думку дослідниці це сприяло персоніфікації посади, яка поступово набирала значення повновласного намісника краю, на якого покладалась і якому повністю довіряла

імператриця. В.Шандра підрахувала, що протягом лише 1795 р. Т. І. Тутолмін отримав біля двадцяти іменних указів, в яких йшлося про конкретні завдання, що мав вирішити генерал-губернатор для уніфікації життя в краї згідно з устроєм Російської держави [16, с. 16-17].

Варто відмітити, що становленню Житомира губернським центром також посприяли саме ініціативи Т. І. Тутолміна [5, с. 727-728, 940], а пізніше військового губернатора О. А. Беклешова [6, с. 706-709], хоча попередньо для цієї мети було вибрано Звягель. Завдяки клопотанню військового губернатора І. М. Ессена указом від 24 червня 1804 р. Житомир остаточно набув статусу губернського центру [7, с.403]. Верховна влада зауважила пропозиції вищих державних чиновників, відмовившись від своїх попередніх намірів, підтримавши міркування управлінців, що краще володіли ситуацією під час вирішення місцевих питань.

Активну позицію у трансформації суспільно-політичного життя на Правобережжі та інтеграції цього регіону займав генерал-губернатор Д. Г. Бібіков. Його численні пропозиції стосувалися відправки на службу дітей дворян Західних губерній, що позначилось на формуванні місцевого бюрократичного апарату [8, с. 285-286, 400-404, 666-669].

Волинські губернатори найчастіше пропонували верхній владі запроваджувати нові заходи, оскільки безпосередньо стикалися з „недосконалістю” місцевого управління, краще за будь-кого розуміли його потреби. У цьому напрямі особливо відзначився М. І. Комбурлей. За його клопотанням було відновлено посаду ключ-війтів, яка існувала на цій території до 1800 р. Губернатор навіть запропонував обирати ключ-війтів на місцевих дворянських виборах зі збіднілої шляхти або чиншовиків і тим самим заповнив присутственні місця місцевими чиновниками, яких не вистачало в краї [9, с. 56]. Влада дослухалась до пропозицій М. І. Комбурлея про збільшення числа урядовців Волинського губернського правління, яке виконувало додаткове завдання по забезпеченню військ хлібом і фуражем [10, с.100-101], а також числа засідателів земських судів [11, с. 441]. Указом від 30 квітня 1808 р., за клопотанням губернатора, міністр внутрішніх справ дозволив заснувати дві додаткові поштові станції на шляху від Житомира до Брест-Литовська [12, с. 208].

Після підтримки поляками Наполеона, волинський губернатор М. І. Комбурлей ініціював заходи для якнайшвидшої конфіскації польських маєтків. 2 квітня 1813 р. вийшов указ, який дозволяв брати в опіку маєтки, власники яких не надали визначеного для них числа коней. Губернатор запропонував, аби пришвидшити їх купівлю, тимчасово взяти кошти з казенної палати, а потім повернути шляхом продажу конфіскованих маєтків [13, с. 553]. Такі ж жорсткі заходи вживалися проти неплатників державних податків. При цьому М. І. Комбурлей намагався спростити формальності, що зводило нанівець зусилля поміщиків не допустити швидкого їх продажу. Указ від 28 листопада 1813 р. підтверджував право конфіскації маєтків дворян, які впродовж двох місяців не повернулись у межі імперії після проголошеного 12 грудня 1812 р. терміну. В його основу також була

покладена пропозиція волинського губернатора, щоб конфіскації підлягало не лише нерухоме майно, а й предмети розкоші: прикраси, картини, срібні столові прибори та ін. [13, с. 687-688]. Варто відзначити, що верховна влада заохочувала ініціативи волинських губернаторів, про що свідчить стрімка кар'єра М. І. Комбурля. 29 січня 1813 р. з'явився іменний указ Олександра І, який надавав йому право управляти територією на правах генерал-губернатора.

Значна кількість пропозицій стосувалась благоустрою губернії, в тому числі підтримки економічного розвитку губернського центру. Щоб стимулювати розвиток Житомира волинський губернатор П. І. Аверін запровадив додатковий збір з перевізників. Варто відзначити, що подібні збори вже існували в Петербурзі та Москві, у портових та деяких великих губернських містах. 22 червня 1829 р. ця пропозиція була схвалена імператором. Господаря пари коней в дрозжах або візку з ресорами обкладали на користь міста податком у розмірі 25 руб., без ресор – 15 руб., з одного коня утримували 10 руб. асигнаціями на рік [14, с.443].

Верховна влада впроваджувала ініціативи інших чиновників. Зокрема, пропозицію віце-губернатора барона Л. А. Врангель, яке стосувалось збільшення фінансування Канцелярії волинського губернатора та Волинського губернського правління [15, с. 981-984]. Тоді ж він виконував обов'язки губернатора замість звинуваченого у хабарництві М. Ф. Бутовт-Андржейковича.

Підведемо підсумки. Законам відводилося особливе місце у регулюванні суспільних відносин. Серед них значне число тих, які запроваджувались за ініціативи генерал-губернаторів, військових та цивільних губернаторів. Саме вищі губернські чиновники краще розуміли потреби місцевого люду, пропонували дієві механізми оптимізації місцевого управління, підвищення економічного розвитку регіону. Законодавче оформлення таких ініціатив вказує на те, що влада не лише дослухалась до пропозицій губернської адміністрації, а й стимулювала їх. Це був одним із дієвих способів досягнення діалогу між центральною і місцевою владою під час вирішення місцевих питань.

Список використаних джерел та літератури:

1. Григорьев В. Реформа местного управления при Екатерине II (Учреждение о губерниях 1775 г.) / В. Григорьев. – СПб., 1910. – 387 с.
2. Дитятин И.И. Устройство и управление городов России / И. И. Дитятин. – Т. 1. – СПб.: Тип. М.М. Меркульева, 1875. – 508 с.
3. Мулов П. Историческое обозрение мер к устройству городского общественного управления / П. Мулов. – СПб.: Типография М-ва внутренних дел, 1864. – 198 с.
4. Полное собрание законов Российской империи (далі – ПСЗРИ). – Собр.1. – СПб., 1830. – Т.20: 1775-1780. – №14 392.
5. ПСЗРИ. – Собр. 1. – СПб., 1830. – Т. 23: 1789-1796. – №17 532, №17 354, №17 512.

6. ПСЗРИ – Собр. 1. – СПб., 1830. – Т. 24: 1796-1798. – №18 117.
7. ПСЗРИ – Собр. 1. – СПб., 1830, Т. 28: 1804-1804. – №21 364.
8. ПСЗРИ – Собр. 2. – СПб., 1853. – Т. 27. – Отд. 1: 1852. – № 26 776, №26 190, №26 360.
9. ПСЗРИ – Собр. 1. – СПб., 1830, Т. 40: 1825. – №23 358а.
10. ПСЗРИ – Собр. 1. – СПб., 1830, Т. 31: 1810-1811. – №24 165.
11. ПСЗРИ – Собр. 1. – СПб., 1830, Т. 32: 1812-1815. – №25 245.
12. ПСЗРИ – Собр. 1. – СПб., 1830, Т. 30: 1808. – №22 988.
13. ПСЗРИ – Собр. 1. – СПб., 1830, Т. 32: 1812-1815. – №25 367, №25 481.
14. ПСЗРИ – Собр. 2. – СПб., 1830, Т. 4: 1829. - №2 947.
15. ПСЗРИ – Собр. 2. – СПб., 1830, Т. 3: 1828. – №2 412.
16. Шандра В. С. Адміністративні установи Правобережної України кінця ХУІІІ – початку ХХ ст. у російському законодавстві: джерелознавчий аналітичний огляд / В. С. Шандра. – К., 1998. – 98 с.